

HET WOORD VAN DE WEEK

Orgaan van DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

20e jaargang nr. 45

5 nov. 1967

administratie
postbus 114, Utrecht
tel. 030-24641
postgiro 58

abonnementsprijs voor Nederland, andere E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de Antillen f 7,50 per jaar
Overige landen f 10,— per jaar
losse nummers f 0,50
verschijnt wekelijks

Een verwaarloosd aspekt van de Russische Revolutie

Het is nu vijftig jaar geleden dat de Russische revolutie leidde tot de vestiging van een communistisch regime en tot de schepping van de Sovjet-Unie. Van vele kanten is deze gebeurtenis bekeken en besproken. Aan een bepaald aspekt is echter niet zoveel aandacht besteed als het wel verdiende. Het valt namelijk niet te ontkennen, dat de Russische kerk mede schuldig was aan de omstandigheden, waaruit de omwenteling voortkwam. Zo men weet is de overwegende godsdienst in Rusland het zogenaamde orthodoxe christendom, dat over Oost-Europa was verbreid van het oostromeinse rijk uit, dus van Byzantium met de hoofdstad Constantinopel. Men spreekt soms van grieks-katholicisme, in tegenstelling tot het rooms-katholicisme, maar die term is niet helemaal juist. Wel is in dit christendom de kerktaal het grieks, dat in Oost-Europa eeuwen lang de belangrijkste cultuurtaal is geweest. Ook het Nieuwe Testament is immers in het grieks geschreven.

De invoering van deze orthodoxe godsdienst geschiedde in de Middeleeuwen met behulp van allerlei Russische vorsten, die ook dikwijls zelf de bisschoppen benoemden. Zij beschouwden de geestelijken als bondgenoten bij het vestigen en uitbreiden van hun gezag. Toen Rusland een groot rijk werd en de tsaren van Moskou de opperste heersers waren geworden, hebben deze keizers de kerk eveneens in hun dienst gesteld. In feite was het in 1917 zo, dat de tsaar aan het hoofd stond van de kerkelijke administratie. Omdat er sprake was van een autoritair en dictatoriaal regime werd ook de staatskerk geheel van bovenaf geleid. In haar organisatie vond men geen spoor van democratie. En omdat zij zeer rijk was, een geweldige economische en politieke macht vertegenwoordigde, droeg zij veel bij tot de onderwerping van de bevolking aan de middeleeuwse machten, die nog in Rusland regeerden. De revolutie was ook een opstand tegen de geestelijkheid.

We moeten niet vergeten dat de Russische omwenteling al begon in februari. In maart werd

de eerste revolutionaire regering gevormd van radicale liberalen en gematigde socialisten. Het was dit kabinet, dat in maart de republiek uitriep en de tsaar afzette. Toen al werd de kerk hevig aangevallen. Zij had ontzaglijk veel grondbezit en kapitaal, dat in handelsondernemingen, banken en fabrieken belegd was. Welnu, het eerste wat de boeren en arbeiders deden was het grootgrondbezit te verdelen. Dus al in de zomer van 1917 vormden zij dorpsraden, de bekende sovjets van boeren en arbeiders, om de macht te breken van de landheren en de kerk. Miljoenen pachters moesten jaarlijks hoge bedragen betalen aan priesters en monniken; miljoenen landarbeiders verdienden met harde arbeid schandelijk lage lonen op boerderijen, die eigendom waren van godsdienstige organisaties. Het verbaast dus niet dat al in de eerste fase van de revolutie de kerkelijke landerijen werden verdeeld.

Gaan wij na wat daarbij het lot was van de priesters dan blijkt dat dit heel verschillend was. De gewone geestelijken, de popen, waren gehuwd en hun opleiding was gebrekkig. Zij hadden leren lezen en schrijven, zij konden de weg vinden in het evangelie en de gebedenboeken en zij mochten kinderen dopen, huwelijken sluiten en begravenissen leiden. Zij vormden een aparte stand en als zij een zoon hadden, die hen kon opvolgen, werd die in het ambt ingewijd. Zij kregen een deel van de kerkelijke inkomsten en dus ook van de betaling voor de gewone plechtigheden. In de dorpen echter waren zij gewoonlijk arm, want de bevolking had daar weinig geld. Dan bewerkte de pope zijn eigen stuk land. Het kwam dus voor dat de priesters dicht bij de boeren stonden en in de revolutie ongemoeid werden gelaten. Maar als zij hoge betalingen hadden geëist voor kerkelijke diensten, mee hadden geholpen om boeren en arbeiders af te persen, kwam het voor dat zij uit het dorp werden verdreven. En een aantal van hen is zelfs gedood. Ook de monniken van kloosters, die een slechte naam hadden moesten nog al eens vluchten. Maar, zoals gezegd, in

LIBERTIJN

Humanistisch Jongerentijdschrift.

Jaarabonnement f 5,75.

Postgiro: 1 382 777.

Administratie: mej. Th. van Beek,
Postjeskade 43 I, Amsterdam

veel dorpen bleven de kerkjes open, de diensten en plechtigheden gingen verder, de pope werd er niet verontrust.

In de meeste steden begon de socialistische revolutie in november. Hier zetelde de hogere geestelijkheid, voornamelijk gerecruteerd uit monniken die een langdurige studie achter de rug hadden, die de gewone geestelijken hadden opgeleid en die feitelijk in dienst stonden van de staat. Zij leefden weelderig, genoten hoge inkomsten uit landbezeitz, handel en aandelen van industriële ondernemingen. Al die eigendommen werden onteigend, ook de kerken. In deze kringen vond men talloze priesters, die aan de kant bleven staan van het tsarisme en de contrarevolutie. De omwenteling maakte onder hen meer slachtoffers dan onder de lagere popen en van hen zijn er honderden gevangen genomen, in de burgeroorlog gesneuveld of als vijanden van het regime gefusilleerd. Volgens officiële schattingen zijn er in totaal twintig bisschoppen gedood en ruim 1400 geestelijken.

In de loop van het jaar 1918 was de situatie dus deze: het grondbezit van kerken en kloosters was verdeeld onder kleine boeren of gesocialiseerd, de andere eigendommen waren in handen van de staat gekomen. Toch vonden de erediensten veel meer voortgang dan men zou veronderstellen. Want wanneer gelovigen de beschikking vroegen over een kerkgebouw werd hun dit recht verleend. Wel meende de overheid dat zij veel minder ruimte nodig hadden dan er beschikbaar was, zodat een aantal kerken onttrokken werd aan de eredienst. Bovendien moesten de leden van een godsdienstige vereniging nu zelf de priesters onderhouden, want er was een strenge scheiding doorgevoerd van kerk en staat.

De kerk was een gewone organisatie geworden, die van de staat de nodige gebouwen in bruikleen kreeg. Godsdienstonderwijs mocht alleen nog gegeven worden in particuliere woningen. Uit de scholen, die eeuwenlang religieuze instellingen waren geweest, werd de religie geweerd. De staat zorgde wel voor het onderhoud van ker-

ken en kloosters, die als historische monumenten werden beschouwd. De cultuurschatten daaruit werden zorgvuldig bewaard en men kan ze nog overal bewonderen. Daartoe behoorden ontzaglijk veel schilderijen, ikonen (dat zijn de gewijde afbeeldingen van Christus, Maria, heiligen en profeten) en de talloze gouden, zilveren en met edelstenen versierde voorwerpen van de eredienst.

Intussen was het aantal gebouwen van de godsdienst aanzienlijk verminderd. Vele ervan werden opslagplaatsen, clubgebouwen, vergaderzalen, maar ook musea. Van de vierhonderd kerken in Moskou zijn er ongeveer veertig in gebruik gebleven, waaronder de allermooiste en grootste. Het aantal geestelijken is ook sterk afgenomen. Vergelijkt men de cijfers van 1916 en 1956, dan blijkt dat er in het gehele land van de 46.000 kerken nog 20.000 in gebruik waren. In 1916 waren er 50.000 priesters en veertig jaar later nog maar 35.000. Men nam toen aan, dat in de steden nog een derde deel van de bevolking aan de godsdienst hechtte, voornamelijk aan bijstand van priesters bij de doop, de huwelijksvoltrekking en bij begrafenisplechtigheden. Op het platteland schatte men, dat nog wel tweederde van de bevolking in enigerlei betrekking stond tot de kerk. Maar de laatste tien jaar is dat percentage nog weer sterk verminderd. Vooral de jongeren zijn overwegend ongodsdienstig en de ontkerstening is door de moderne levenswijze in de steden, de bewondering voor de natuurwetenschappen en de techniek en natuurlijk ook door de verbreiding van het atheïstische marxisme steeds verder voortgeschreden. Er wordt veel gedaan aan het onderwijzen en inprenten van de sociale moraal en de verplichtingen jegens de gemeenschap, maar naar verhouding wordt er weinig godsdienstonderricht gegeven en de theologie speelt in de Sovjet-Unie bijna geen rol meer.

Wij moeten nog even aandacht schenken aan de verhouding tussen kerk en staat. Wij zeiden al, dat in 1917 die twee machten nauw verbonden waren. Het hoofd van de Russische kerk was in de zeventiende eeuw de patriarch van Moskou geweest. Maar Peter de Grote zag in diens macht en rijkdom een bedreiging. Hij verhinderde, dat in 1703 na de dood van de toenmalige patriarch, een opvolger werd gekozen en in 1721 liet hij het patriarchaat afschaffen. De hoogste leiding van de kerk berustte toen bij de Heilige Synode. De voorzitter daarvan was een burgerlijke functionaris, die de tsaar vertegenwoordigde. In feite werd dus de keizer het hoofd van de kerk. In latere wetten werd de functie van de kerk nog meer omschreven als een instrument van de regering, die aldus ook grote medezeggenschap had bij het beheer van de kerkelijke goederen. Volgens een wet van 1906 was de laatste tsaar Nico-

**STICHTING
STEUNFONDS
PRAKTISCH HUMANISME**

Amersfoort

**GIRO
6168**

laas II „de opperste verdediger en beschermer van het heersende geloof en de behoeder van de godsdienst, en in deze zin hoofd van de kerk.” Het is dus niet zo verwonderlijk dat het revolutionaire bewind van 1918 in de rechten trad van de tsaar, het beheer van die eigendommen overnam en ze nationaliseerde.

De kerk, die nu officieel los stond van de staat, kreeg in 1918 de vrijheid, weer een patriarch te kiezen. Dit was Tichon, die echter op gespannen voet leefde met de regering. Toen hij in 1923 stierf werd geen opvolger aangewezen, omdat de regering vreesde dat er weer een tegenstander van het regime zou worden gekozen. In 1945 werd Alexei officieel tot patriarch gekozen. Tijdens de oorlog is de verzoening tussen kerk en staat bevestigd. Er is toen een ministerie voor erediensten ingesteld en de twee beroemdste kloosters zijn ter beschikking gesteld voor de opleiding van geestelijken.

Er worden in de Sovjet-Unie nog altijd wel campagnes gevoerd tegen de godsdienst, maar dat geschiedt bij vlagen en niet planmatig. In de periode van 1925 tot 1936 is de actie onder leiding van de Bond van strijdende godlozen het felst geweest. Toen zijn er tijdelijk vele kerken gesloten en moesten duizenden priesters in de fabrieken of boerderijen werken. Maar in dat jaar 1936 heeft de nieuwe grondwet al de basis gelegd voor een vreedzaam samenleven van atheïsten en godsdienstigen. De anti-religieuze activiteit verminderde sterk, vele kerken gingen weer open, priesters werden in hun ambt hersteld en kregen dezelfde sociale en staatsburgerlijke rechten als andere inwoners. De communistische partij is ongodsdienstig, maar de staat erkent de vrijheid tot uitoefening van de godsdienst. Dit geldt eveneens voor de vele religieuze gemeen-

Verschenen is de nederlandse vertaling van „Essays of a humanist” van Julian Huxley. Wij citeren uit een boekbespreking van Vrij Nederland:

„Stel dat de mensen al hun verouderde denkbeelden op zij zouden zetten en voortaan, voor al hun handelingen, uit zouden gaan van de noodzakelijke evolutie van de menselijke soort, dan zou de wereld er anders en beslist ook beter uitzien. Dat is de teneur van „Essays van een humanist”, opstellen van de wereldberoemde bioloog en ex-directeur van de Unesco, Julian Huxley.”

Dit boek is verkrijgbaar door storting of overschrijving van f 14,90 op postrekening nr. 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond, Utrecht.

schappen, waarover wij niet hebben gesproken, zoals die van rooms-katholieken, mohammedanen, joden en protestanten. In de oorlog hebben de geestelijken zich zeer patriottisch gedragen en ook nu steunen zij in grote lijnen de politiek der Sovjet-Unie. De gebondenheid van de orthodoxe kerk aan het tsarisme heeft haar dus niet het leven gekost. Maar de revolutie en de maatschappelijke ontwikkeling sinds 1917 hebben wel een zware slag toegebracht aan de invloed en het prestige van de kerkelijke organisatie.

A. L. Constandse

De Banneling

onder bronstige regens wandelen grimmige vogels
gras groeit spichtig als ijs en vlammen daartussen
grote ovens fluisteren hoog op de heuvels
en in vele tuinen ogen gaan stralende open
verslindend de leegte

lang lang zal ik hier wonen
en van de einder het wijde hoofd deinend
horen hier denken aan de diepte en
daar de nacht is aldaar mijn zuster
zij zingen maar de zware mannen
die dalen bloedende af en de bronnen steeds
gloeïende breiden hun armen uit en
zij omhelzen het eiland

ja wonen zal ik hier lang
in witte netten mijn vleuglen en klauwen liggen
en mijn dromen worden welsprekender leeg
zie ik nog vaak naar aarde & lucht naar water & vuren
maar verwissel hun namen verdwaald
langs listig verwarde gebaren en boeien

Lucebert
uit: Triangel

Humanistische Correspondentiekring voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 40 ct aan postzegels insluiten.

(adv.)

Het hoofdbesluit waartoe ik gekomen ben en dat op dit ogenblik gesteund wordt door vele natuurkundigen die zeer bevoegd zijn om een gezond oordeel te vellen, is dat de mens afstamt van de een of andere minder hoog ontwikkelde vorm. De gronden waarop dit besluit rust zullen nooit geschokt worden, want de grote overeenkomst tussen de mens en de lagere dieren in embryonale ontwikkeling, zowel als in talloze punten van bouw en gestel, zowel van hoog belang als van onbeduidende aard — de rudimenten die hij behouden heeft en de abnormale atavismen waaraan hij nu en dan onderhevig is — zijn feiten die niet betwist kunnen worden. Zij zijn lang bekend geweest maar tot voor korte tijd zeiden ze ons niets omtrent de oorsprong van de mens. Tegenwoordig echter, als men ze beschouwt in het licht van onze kennis van de hele organische wereld, is hun betekenis onmiskenbaar. Het grote beginsel van de evolutie staat helder voor ons, als deze groepen feiten beschouwd worden in verband met andere, zoals de wederkerige verwantschap van leden van dezelfde groep, hun geografische verspreiding in vroegere en tegenwoordige tijd en hun geologische opeenvolging. Het is onaanneemelijk dat al deze feiten onwaarheid zouden spreken. Hij die niet zoals een wilde tevreden is met de natuurverschijnselen te beschouwen als in geen verband met elkaar staand, kan geen ogenblik langer geloven dat de mens het voortbrengsel is van een afzonderlijke scheppingsdaad. Hij zal genoodzaakt zijn toe te geven, dat de grote gelijkenis van het embryo van de mens met dat van bv. een hond — de bouw van de schedel, ledematen en hele lichaam, onafhankelijk van het gebruik waartoe de delen aangewend kunnen worden volgens hetzelfde plan als die van andere zoogdieren, — het nu en dan opnieuw verschijnen van verscheidene inrichtingen, bv. van bepaalde spieren die de mens normaal niet bezit maar aan de vierhandige zoogdieren gemeen zijn — en een menigte overeenkomstige feiten — alle op de duidelijkste wijze op het besluit wijzen, dat de mens met andere zoogdieren de mede-afstammeling is van een gemeenschappelijke stamvader.

We hebben gezien, dat de mens onophoudelijk individuele verschillen in alle delen van zijn lichaam en in zijn geestvermogens vertoont. Deze verschillen of variaties schijnen het gevolg te zijn van dezelfde algemene oorzaken en te gehoorzamen aan dezelfde algemene wetten als bij de lagere dieren. In beide gevallen heersen dezelfde wetten van erfelijkheid. De mens heeft een neiging om zich in sterker verhouding te vermenigvuldigen dan zijn middelen van bestaan. Bij gevolg is hij nu en dan onderworpen aan een hevig strijd om het bestaan, en zal dus de natuur-

lijke teeltkeus ingewerkt hebben binnen de grenzen van haar invloed. Een opeenvolging van sterk geprononceerde variaties van gelijksoortige aard is helemaal niet noodzakelijk; geringe fluctuerende verschillen in de individuen zijn voldoende voor het werk van de natuurlijke teeltkeus. Wij mogen ons overtuigd houden, dat de overgeërfdde gevolgen van het lang voortgezet gebruiken of niet-gebruiken van delen veel gedaan zal hebben in dezelfde richting als de natuurlijke teeltkeus. Wijzigingen vroeger van belang, hoewel thans niet langer van enig nut, zullen nog lange tijd overgeërfd worden. Als één deel gewijzigd is zullen andere delen zich wijzigen volgens het beginsel van de correlatie, waarvan wij voorbeelden hebben in vele gevallen van monstrositeiten. Ook mag iets toegeschreven worden aan de direkte en bepaalde werking van de omringende levensvoorwaarden, zoals overvloedig voedsel, hitte of vochtigheid; en eindelijk zijn vele kenmerken van geringe fysiologische belangrijkheid, doch ook sommige van aanzienlijke belangrijkheid, door seksuele teeltkeus verkregen.

Ongetwijfeld vertoont de mens, zoals elk ander dier, inrichtingen die, voorzover wij met onze geringe kennis kunnen oordelen, hem tegenwoordig van volstrekt geen dienst zijn, en dat ook niet geweest zijn gedurende enig vroeger tijdperk van zijn bestaan, hetzij ten opzichte van de algemene levensvoorwaarden of van de betrekkingen van de ene sekse tot de andere. Dergelijke inrichtingen kunnen niet verklaard worden door de inwerking van teeltkeus noch door de overgeërfdde gevolgen van gebruiken of niet-gebruiken van delen. Wij weten echter dat vele vreemde en sterk geprononceerde bijzonderheden van bouw zich nu en dan bij onze huisdieren vertonen, en indien de onbekende oorzaken die ze voortbrengen er toe kwamen om eenvoudiger te werken, zouden zij waarschijnlijk gemeen worden aan alle individuen van de soort. Wij mogen hopen, dat wij later iets begrijpen zullen van de oorzaken van dergelijke nu en dan voorkomende wijzigingen, voornamelijk door de studie van monstrositeiten (en opzettelijk verwekte vervormingen door invloed van bv. stralingen, vert.). In het grootste aantal gevallen kunnen wij alleen zeggen dat de oorzaak van elke geringe variatie en van elke monstrositeit veel meer ligt in de aard en het gestel van het organisme dan in de aard van het omringende levensmilieu; hoewel nieuwe en veranderde levensvoorwaarden ongetwijfeld een belangrijk aandeel hebben in het opwekken van organische veranderingen van allerlei aard.

(uit: De afstamming van de mens 1871
vert. K.S.L.)

Van week tot week

Radio — zondag 12 november — 9.45—10.00 uur: G. Stuiveling: „Uit humanistisch oogpunt” (Hilv. I)

Radio — zondag 19 november — 9.45—10.00 uur: mevrouw D. Roethof-Ensing: „Is Parijs een mis waard?” (Hilv. I)

Radio — zondag 26 november — 9.45—10.00 uur: A. van Meurs: „Wat is de zin van ons leven” (Hilv. I)